

MINIKÖRKÉRDÉS

a nyugdíjrendszerről

Az optimális nyugdíjrendszer kérdéséről hosszú ideje vitatkoznak mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek szerte a világon. Folyóiratunk 2003. januári és februári számában Németh György kísérletet tett a témakör áttekintésére egy meghatározott nézőpontból (Németh György: Esszé nyugdíjról, nyugdíjrendszerekről, nyugdíjreformról. I. és II. rész. Külgazdaság, 2003. 1. és 2. szám.). Úgy gondoltuk, érdemes a kialakult álláspontok összegzését, esetleg új szempontok felülvizsgálását serkenteni, ezért a következő három kérdéssel fordultunk a téma legjobb szakértőjéhez:

1. A nyugdíjrendszer körüli nézetkülönbségek mennyire és milyen vonásaikban értékválasztási (ideológiai), illetve szakmai (elméleti és gyakorlati) természetűek? Mennyire befolyásolják az eltéréseket politikai indítékok?

2. Milyen mértékben játszhatnak releváns szerepet a külföldi kutatások, viták és más országok gyakorlati tapasztalatai a hazai rendszer formálásában? Miket lát a legfontosabb figyelembe veendő tanulságoknak?

3. Hogyan értékeli a hazai nyugdíjrendszert jelen állapotában, és milyen változtatási irányát látná kívánatosnak?

A beérkezett válaszokat az alábbiakban közöljük.

Augusztinovics Mária

az MTA Közgazdaságtudományi Kutató Központjának tudományos tanácsadója

1. Aligha van olyan jelentős szakmai kérdés, amely köré ne lehetne vallásháborút és/vagy politikai cirkuszt keríteni. A nyugdíjrendszer fejlesztése, átalakítása, reformálása biztosan nem ilyen kérdés. A nagy baj akkor kezdődik, amikor a racionális, szakmai szempontok tökéletesen háttérbe szorulnak, amikor már mindegy, hogy mit, kinek, mennyit, mennyiért – csak a kítűzött zászló lobogjon magasan. Különösen nagy baj ez a nyugdíjrendszerrel kapcsolatban, mert itt különösen hosszú távon érvényesülnek az elkapkodott beavatkozások hatásai.

2. Természetesen elvárható mindenkitől, aki egy szakmai vitában a hangját hallatja, hogy ismerje a vonatkozó elméletet, a más országokban folyó vitákat és a világszerte szerzett gyakorlati tapasztalatokat. Mindez azonban nem nyújt kész receptet. Manapság divatos mindennel kapcsolatban azt a követelményt támasztani, hogy legyen „európai”. A valóságban azonban ahány európai ország, annyiféle nyugdíjrendszer, az Európai Unió is csak rendkívül általános irányelveket fogalmaz meg a tagországok nyugdíjrendszereivel kapcsolatban. Többre jutunk tehát, ha nyugdíjrendszerünk mai állapotából,

belső feszültségeiből, megoldatlan problémáiból és a jövő előrelátható kihívásaiból indulunk ki.¹

3. Nem is olyan egyszerű megmondani, hogy jelenlegi kötelező nyugdíjrendszerünk tulajdonképpen hány „alrendszerből” áll. (Az önkéntes nyugdíjpénztárakkal itt nem foglalkozom.) A foglalkoztatottnak körülbelül felét az 1949 óta létező, felosztó-kirovó, társadalombiztosítási nyugdíjrendszer (a továbbiakban röviden „teljes tb”) biztosítja. A másik fele az úgynevezett „vegyes rendszerhez” tartozik, a többség 1998-ban történt önkéntes átlépés alapján, egy kisebbség (néhány pályakezdő évjárat) pedig már kötelezően. A jövőben az arányok fokozatosan a vegyes rendszer javára fognak eltolódni, ha érvényben marad, hogy onnan a teljes tb-be visszalépni nem lehet, a pályakezdők pedig automatikusan a vegyes rendszerben indulnak.

A vegyes rendszer két „pillérből” áll. Nevezzük az *első pillért* a világos elhatárolás kedvéért „kis tb”-nek. Ide folyik be a vegyes rendszer tagjai és munkáltatóik által együttesen fizetett járulékek egyelőre nagyobb, bár folyamatosan csökkenő hányada. A „kis tb” a szabályait – a korhatárt, a nyugdíj megállapításának módját, a már folyósítás alatt álló nyugdíjak évenkénti indexelését (emelését) – tekintve pontosan olyan, mint a „teljes tb”, azzal a különbséggel, hogy a vegyes rendszer tagjai a „teljes tb” szabályai által meghatározott járandóságuknak mindig csak 75 százalékát fogják kapni.² A vegyes rendszer *második pillérét* a magánkezelésű, tőkésített nyugdíjpénztárak (a továbbiakban röviden magánpénztárak) alkotják. Ide fizetik a vegyes rendszer tagjai a munkavállalói járulékek oroszlánrészét, jelenleg 82,4 százalékát. Ebből az adminisztrációs költségek levonása után megmaradó összeget a pénztárak jóváírják a tagok egyéni számláján, majd befektetik. A számlán lévő összeget a befektetés hozama is gyarapítja. A nyugdíjként várható járandóság attól fog függni, hogy nyugdíjba vonuláskor mennyi pénz lesz a számlán.

A vegyes rendszer két „pillére” látszólag úgy különbözik egymástól, mint tűz és víz; az ideológiai és politikai viták e különbség körül forognak immár egy évtizede, itthon és világszerte. A valóságban azonban a két pillérnek van egy alapvetően fontos, közös tulajdonsága: mindkettő a *munkajövedelmet terhelő járulékből* táplálkozik.

Mindebből következik további feladatunk: foglaljuk össze vázlatosan az egyes „pillérek” saját problémáit, aztán a közöttük levő kapcsolatot (pontosabban annak hiányát), végül pedig röviden a közös tulajdonságból fakadó jövőbeli kihívást.

3a A „teljes tb” és a „kis tb” *nem különül el egymástól* intézményileg, pénzügyileg, nyilvántartásban, adminisztratív és informatikai apparátusban. A vonatkozó törvények normaszövege, a közbeszéd, de még a szakmai zsargon is nemes egyszerűséggel tb-ről beszél. Pedig ezen belül a „teljes tb” fokozatos leépülésre, néhány évtizeden belül kihalálásra van ítélve (a pályakezdők kötelező vegyes rendszeri tagsága miatt), a „kis tb” viszont – legalábbis a jelenleg hatályban lévő törvények szerint – örökéletű. Csakhogy már most is fontos lenne tudni például, hogy mennyi járulékbevétel származik a „teljes” tagoktól, akik majd 100 százalékos ellátásra lesznek jogosultak, és mennyi azoktól, akik csak 75 százalékot fognak kapni. Kik ők, hányan vannak és folyamatosan milyen

¹ Nyugdíjrendszerünk részletes leírását és elemzését az érdeklődők megtalálhatják a *Közgazdasági Szemle* 2002. júniusi számában: *Augusztinovics Mária – Gál Róbert Iván – Matits Ágnes – Máté Levente – Simonovits András – Stahl János*: A magyar nyugdíjrendszer az 1998-as reform előtt és után című cikkében.

² Erről kevés szó esett a vegyes rendszerbe való átlépést népszerűsítő propagandakampányban. Ennek következtében több százezerre tehető azoknak az önkéntes átlépőknek (az átlépéskor 40-45 évnél idősebbeknek) a száma, akik ezzel bizonyosan rosszul jártak, mert a második pillérből várható járandóságuk optimális körülmények esetén sem pótolhatja az elveszített 25 százalékot.

jogosultságot szereznek?³ Az ilyen információk hiányában nem egyértelmű az sem, hogy az „egész tb” mai és prognosztizálható jövőbeli hiányából mennyi tulajdonítható a magánpénztárakba terelt járulékoknak és mennyi más tényezőknek, hogy mennyi a egyes rendszerre való áttérés úgynevezett tranzíciós költsége. Nemsokára nyugdíjba is fognak vonulni egyes rendszeri tagok, akkor majd érdekessé válik, hogy a sokat emlegetett „kisnyugdíjasok” azért kisnyugdíjasok-e, mert kevés szolgálati idővel és alacsony keresettel mentek nyugdíjba, vagy azért, mert egyes rendszeri tagként ők csak hetvenöt százalékot kapnak?

Az „egész tb” szabályrendszerén nem sokat változtatott, nem sokat javított az 1998. évi nyugdíjreform. Az továbbra is bonyolult, átláthatatlan keveréke maradt a „szegény öregekkel” szembeni társadalmi *szolidaritásnak* és a munkajövedelmet időskorban pótló *nyugdíjbiztosításnak*. Több mint egy évtizedre elnyújtva, fokozatosan szűnik csak meg a szolgálati évek és a múltbeli keresetek depresszív beszámítása, ami a sokáig dolgozók és átlagon felül keresők rovására „gondoskodik” a kevesebbet dolgozók és alacsony keresetűek időskori életben tartásáról. Nem szűnt meg a beszámítható kereset hiányos valorizálása, így a nyugdíj egy életen át attól függ, hogy mekkora volt az infláció az utolsó három kereső évben. Nem szűnt meg a befogadott jövedelem aszimmetrikus „plafonja” – a munkavállaló csak egy bizonyos határig fizet, és csak ennek megfelelő nyugdíjat fog kapni, a munkáltató viszont „plafon” nélkül fizet, a magasabb keresetű alkalmazottak után fizetett járulék jelentős részéért az alkalmazott semmit sem fog kapni. Hol megszűnt, hol visszaállt az úgynevezett „méltányossági” nyugdíjmelés, amely beláthatatlan mértékben torzítja az egyéni nyugdíjak egymáshoz mért arányait. Létezik még az úgynevezett „nyugdíjminimum” is, bár nem egészen világos, hogy mi a szerepe.

Az úgynevezett „svájci indexelés” (félig az árak emelkedése alapján megállapított nyugdíjmelés) alapvetően ellentétes a jövedelempótló, a relatív – a mindenkori társadalmi átlaghoz viszonyított – életszínvonal időskori fenntartását szolgáló nyugdíjbiztosítás céljával. A nyugdíjak egyre jobban el fognak maradni a bérektől, a nyugdíjasok életük folyamán fokozatosan elszegényednek a keresőkhöz képest. Annál élesebb lesz ez a folyamat, mennél inkább bekövetkezik a reálbérek áhított „felzárkózása” Európához.

3b A „második pillért” alkotó magánpénztárakról szóló törvénykezést a magam részéről – belátom, tiszteletlenül – a jó, érett ementáli sajtóhoz szoktam hasonlítani, amelyben több a lyuk, mint a sajt. Itt most nincs mód arra, hogy valamennyi joghézagot és ellentmondást felsoroljam. Csupán két alapvető hiányosságra szeretnék rámutatni: az egyik a nyugdíjígéret hiánya, a másik a szabályozatlan költségzínvonal.

A egyes rendszer tagjainak többsége bizonyára azt hiszi, hogy a pénztártól ugyanúgy fog nyugdíjat kapni, mint a tb-től, csak remélhetőleg többet. Erről azonban szó sincs. A törvény pedánsan felsorol számos életjáradék-típust, amelyek közül a tag választhat nyugdíjba vonulásakor, csak éppen azt nem mondja meg, hogy *ki* fogja ezt a járadékot folyósítani. A pénztárak nincsenek járadék folyósítására kötelezve, ha ezt nem vállalják, akkor *vásárolhatnak* járadékot tagjaik számára a biztosítási piacon az egyéni számlán felhalmozott tőkéből. A nagy magánpénztárak jelenlegi álláspontja az, hogy nem folyósítani, hanem vásárolni akarnak. Ez már önmagában sem lenne olcsó mulatság. Súlyosabb probléma azonban, hogy a törvény előír két képtelenséget. Először, nem szabad különbséget tenni nők és férfiak között, vagyis úgynevezett „unisex” halandó-

³ Mindez jelenleg csak bizonytalan becslésekkel közelíthető meg, elsősorban azért, mert a járulékok behajtását az APEH vette át. Ugyanezért nem tudja az „egész tb” teljesíteni azt a törvényben előírt kötelezettséget, hogy egyéni nyilvántartást vezessen, és annak alapján a biztosítottakat folyamatosan tájékoztassa megszerzett jogosultságaikról.

sági táblát kell alkalmazni, holott a nők köztudomásúlag tovább élnek, mint a férfiak. Másodsor, az életjáradékot ugyanúgy kell indexelni, ahogyan a tb-ben történik, „svájci” módon, azaz félig a bérek, félig az árak emelkedésének megfelelően. Ilyen termék pedig nem kapható a biztosítási piacon, nemcsak a viszonylag fejletlen magyar piacon, hanem sehol a világon. Tehát akkor *hogyan lesz* „nyugdíjszerű”, azaz halálíg szóló életjáradék a magánpénztárban felhalmozott tőkéből? Erre a kérdésre pillanatnyilag nincs kielégítő válasz.⁴

A magánpénztárak költségei két lényeges csoportra oszthatók. Az egyik a pénztár működését finanszírozó *adminisztratív* költség, amelynek fedezésére eleve levonnak a befizetett járulékból egy – a pénztár által meghatározott és változtatható – százalékot; csak a levonás utáni összeg kerül a tag egyéni számlájára, majd befektetésre. Induláskor ez a levonás viszonylag alacsony, átlagosan 4 százalék körüli volt, ezt azonban csak az tette lehetővé, hogy a pénztárakat alapító bankok, biztosítók és nagyvállalatok hozzájárultak a működés költségeihez a későbbi megtérülés reményében. Előre látható volt tehát, hogy a tagok által fizetett költséghányadnak majd emelkednie kell; ma már nem ritka a 6-8 százalékos levonás sem. A költségek másik nagy csoportját a befektetés, a vagyonkezelés költségei alkotják. Erre a feladatra a pénztárak túlnyomó többsége külső cégeket szerződött, méghozzá a vagyon 95 százalékánál is többet koncentráló, néhány nagy pénztár olyan cégeket, amelyek a pénztárat alapító pénztintézet érdekeltségi körébe tartoznak. Ezek a vagyon- és letétkezelő cégek pedig nem tűnnek nagyon hatékonyak, viszont nem szemérmesek díjaik felszámításánál. 2001-ben a befektetett vagyon átlagos bruttó hozama 9,1 százalék volt 9,2 százalékos infláció mellett, tehát már a bruttó reálhozam is hajszálnyira negatív volt.⁵ A vagyonkezelők által felszámított díjak viszont ennek a bruttó hozamnak is 11 százalékát elnyelték, a befektetések nettó nominális hozama átlagosan csak 8,1 százalékot tett ki, az inflációt számításba vevő *nettó reálhozam tehát negatív*, -1,1 százalék volt.

A költségek két csoportjának együttes hatását az úgynevezett *belső megtérülési ráta* méri. Ez az az éves kamatláb, amely adott időszakban, eloszlóan teljesített járulékbefizetések mellett, az egyéni számláknak az időszak végi, tényleges állományát eredményezte volna. A magánpénztárak működésének első négy évében, 1998–2001 átlagában ez a ráta -3,8 százaléknak adódik, vagyis évente átlagosan ennyit *veszítettek* a vegyes rendszer tagjai a pénztárakba befizetett pénzükből.

A szakértői vélemények megoszlanak arról, hogy mit kellene tenni. A piachívők szerint semmit, majd a pénztárak közötti verseny rendbe teszi a dolgot. A kevésbé optimisták viszont azt mondják, hogy versenynek egyelőre nem sok nyoma látszik, a pénztárak közötti mozgás minimális, mert költséges, és mert a tagok alulinformáltak; a nagy pénztárakat igazi piaci nyomás alá csak az helyezné, ha elégedetlen tagjaik visszaléphetnének a „teljes tb-be”. Viszont, ha egy piacon lehet államilag – sőt nemzetközileg – szabályozni az uborkák méretét meg a zacskós tej zsírtartalmát, akkor miért ne lehetne minimálni a magánpénztáraktól elvárható befektetési hozamot és maximálni a megengedhető költségszintet?

3c A vegyes rendszer két pillére nem egyformán kezeli a különböző kockázatokat. A tb a megrokkulás kockázatát is vállalja, a biztosított halálakor pedig hozzátartozói (özvegyi és árva-) ellátást nyújt. Ezzel szemben a magánpénztár megrokkulás esetén lehetővé teszi a tagnak, hogy az egyéni számláján felhalmozott tőkéjével együtt térjen

⁴ Annyi ebből világosan következik, hogy a jelenlegi jogi keretek között a magánpénztárak nem valódi nyugdíjintézmények, hanem csupán pénzgyűjtő szervezetek, mint például a befektetési alapok. (Csak az utóbbiakba nem kötelező befizetni, és a befizetett pénzt ki lehet venni.)

⁵ Felesleges a tőzsdék mélyrepülését emlegetni mentségként, mert a magánpénztári vagyon zöme, több mint 80 százaléka biztonságosan kamatozó magyar állampapírokba van befektetve.

vissza a „teljes tb”-be, ahol azután egy életen át kaphatja a rokkantnyugdíjat, amelyre fiatalon vagy középkorúan történt megrokkolás esetén az addig felhalmozott pénztári tőke nyilván nem biztosít elegendő fedezetet. A hozzátartozói ellátás hiányát a magánpénztárban azzal szokták indokolni, hogy viszont ott „a tőke örökölhető”. Általában elfelejtik hozzátenni, hogy nem feltétlenül a törvényes örökösök örökölnek, hanem a tag által megnevezett személy(ek), továbbá hogy az örökölhetőség csak nyugdíjba vonulásig áll fenn. Ha valaki 62 évesen nyugdíjba vonul és egy hónap múlva meghal, özvegye és árvái semmit sem kapnak a pénztártól.

Az aszimmetrikus kockázatkezeléssel nincs összhangban a járulékoknak a két pillér közötti megosztása. A valamikor talán létezett számítások ma már semmiképp sem lehetnek érvényesek, hiszen a járulékmértékek alaposan megváltoztak. 1996 óta a bruttó bér 6 százalékról 8,5 százalékra emelkedett a munkavállalói és 24,5 százalékról 17 százalékra csökkent a munkáltatói nyugdíjjárulék. Az együttes összegből jelenleg 26,4 százalék áramlik a magánpénztárakba. Ha 2004-ben a magánpénztári „tagdíj” felemelkedik az előirányzott 8 százalékra (és minden más változatlan marad), akkor a magánpénztári részesedés 29, a tb részesedése tehát már csak 71 százalék lesz – jóllehet továbbra is 75 százalékos ellátást kell biztosítani a vegyes rendszeri tagoknak. Még tovább romlik ez az arány, ha a harsány követeléseknek megfelelően tovább csökken a munkáltatói járulék kulcsa.

3d A két pillér belső problémáinak megoldása, a kettő közötti kapcsolatnak a rendezése, a járulék megosztásának korrekt aktuáriusi számításokkal való megalapozása „csak” politikai akarat és körütekintőbb szabályozás kérdése. Ez sem változtathat azonban azon, hogy a két pillér egy tortán osztozik, és ez a torta arányaiban csökkenő tendenciájú. A technológiai fejlemények munkamegtakarító, a munkaerő-piaci változások állásmegetakarító irányba mutatnak, a megmaradó munkaerő-kereslet és állás kínálat pedig földrajzilag átrendeződik. Ez a 21. század nagy kihívása a 20. században létrehozott, foglalkoztatásra és munkabérré alapozott, európai nyugdíjrendszerekkel szemben, működjenek akár felosztó-kirovó vagy tőkésített, társadalombiztosítási vagy magánpénztári módon. Nem elég ideológiai vitákat folytatni, reformot kiáltani, demográfiai bombával riogatni, járulékot és nyugdíjat csökkenteni. Egy egészen más szerkezetű, még csak most körvonalazódó társadalom számára kell megtalálni az időskori jövedelembiztonság intézményi kereteit.

Bod Péter,

prof. emeritus, MTA Rényi Alfréd Matematikai Kutató Intézet

Nézzünk szembe őszintén a tényekkel

A Külgazdaság *Németh György* terjedelmes esszéjének közlése kapcsán minikörkérdést intézett néhány nyugdíjkérdésekkel foglalkozó szakemberhez, véleményüket kérve a nyugdíjreform körüli aktuális helyzetről.

Nem voltam meggyőződve arról, hogy ez a kezdeményezés előre tudja vinni a dolgok tisztázására irányuló eddigi erőfeszítéseket. Ezért kezdetben úgy gondoltam, hogy nem válaszolok a feltett kérdésekre. Miután megismertem egyes hozzászólók véleményét, megváltoztattam eredeti álláspontomat, és mégis teszek néhány megjegyzést.

Az 1997-ben elfogadott törvények jelentősen átszabták a magyar nyugdíjrendszert. Ezt sokan a magyar nyugdíjreform viszonylag hosszabb időre szóló lezárásának gondolták. Az elmúlt hat év tapasztalatainak fényében úgy tűnik, hogy azoknak lett igazuk, akik az akkor törvénybe iktatott elhatározásokat inkább a reform egy kísérleti lépéssorozatá-

nak vélték. Kifejezték azt a véleményüket, hogy a sebtiben végrehajtott törvénykezés nem oldotta meg a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer számos korábban már ismert és elemzett problémáját, és hogy ugyanakkor egyáltalában nem biztos, vajon megfelelnek-e majd a magánpénztárak a népszerűsítésükkel keltett várakozásoknak.

A fenti megállapítást ma már a hazai nyugdíjszakma elemzései támasztják alá. Örvendetes, hogy a reformtörvényeket követően megélnék nálunk a nyugdíjreform problémáit elemző publikációs tevékenység. Érdeemes talán megemlíteni a *SZIGMA* című folyóirat 1999-ben megjelent XXX/3-as különszámát, a „Körkép reform után” című tanulmánykötetet és a *Közgazdasági Szemle* 2002. júniusi különszámát. Ezen felül számos folyóirat és újság cikk járult hozzá a tények jobb megismeréséhez.

Csak sajnálni lehet, hogy a nyugdíjszakmától sem idegen az a jelenség, amikor egyesek írnak ugyan, de nem olvasnak. Így találkozhatunk ma is olyan álláspontokkal, amelyek egyszerűen és büszkén ismételtetik a rendszert kialakító vitákban elhangzott optimista ígéreteket, anélkül hogy számot vetnének azok gyakorlati meg nem valósulásával.

Általánosan elfogadottnak tekinti a nyugdíjelméleti irodalom azt a véleményt, hogy a felosztó-kirovó típusú finanszírozás mellett nagy a rendszer működését fenyegető politikai kockázat, míg a tőkefedezeti finanszírozás esetén csak gazdasági kockázattal van dolgunk. Nos saját tapasztalataink miközben alátámasztják a gazdasági kockázatra vonatkozó megállapítást, gyökeresen ellentmondanak az idézett tézisnek. Az elmúlt években a politika folyamatosan rángatta a nyugdíjrendszert.

Illúzióknak bizonyult a magánpénztárak bevezetésétől remélt javulás a járulékok befizetése terén. A magánpénztárakba nem fizetnek a tagok pontosabban, mint a tb-be, és a tb-nyilvántartástól függetlenül kialakított központosított tagnyilvántartás sem büszkélkedhet kimagasló informatikai sikerekkel.

Eddig illúzióknak bizonyult az a várakozás is, hogy a magánpénztárak a tőkepiacon gyarapítani fogják a tagok megtakarításait. A pénztárak vagyongazdálkodásának hatékonyságát a befektetések hozamán keresztül értékelik. Sajnos nem sikerült elfogadtatni azt, hogy a pénztárak legyenek kötelesek a tagdíjak megtérüléséről is, és nem csak a befektetések megtérüléséről elszámolni. Több vizsgálat kimutatta, hogy a befizetett tagdíjakra vetített reálmegtérülés 1998 és 2001 között negatív volt. Tehát a kötelező befizetések olyan automataként működtek eddig, amelyeknek nem hozamuk, hanem „viszem”-jük volt.

A legnagyobb gond azonban, hogy törvényileg rendezetlen és gazdaságilag nem tűnik megalapozottnak a magánpénztárak jövőbeni nyugdíjnyújtó tevékenysége. A második pillérünk ma még nem nyugdíjrendszer, csak egy megtakarításokat kikényszerítő mechanizmus.

A törvényi szabályozás hiányosságai önmagukban súlyos gondot jelentenek. De ennél nagyobb gond, hogy nincs, és nem látszik a horizonton sem egy olyan járadékpiac kialakulása, amely biztosíthatná a magánpénztárakban felhalmozódó egyéni megtakarítások nyugdíjra, más szóval életjáradéka történő átváltását. Az a veszély fenyeget, hogy a nyugdíjnyújtók megállapítási, vagyonekezelési és folyósítási költség jogcímen leföldözik majd a rendszerben esedékes kifizetéseket. A probléma nemzetközi, mindenütt jelentkezik, ahol jelentősebb szerepet szánának a kötelező magánmegtakarításoknak az időskori megélhetésről való gondoskodásban.

Azt kérdi a vitát elindító Szerkesztőség, hogy a nyugdíjvitákban megjelenő nézetkülönbségek mennyiben magyarázhatók ideológiai, nyugdíjszakmai, illetve politikai indítékokkal. Úgy vélem, hogy a hazai közéleti beszédben bizonyos fogalmak negatív mellékjelentéseket nyertek, ami jelentősen zavarja olykor a tisztánlátást. Ilyen zavaros mellékjelentések és háttérhangulatok övezik az ideológia és a politika fogalmát. Bizonyos

pejoratív előítéletek csak a „szakmai” meg gondolásokot vélik legitimnek, és eleve negatív jelenségnek tartják az ideológiai vagy politikai fogantatású megközelítéseket. Márpedig a szociális biztonság problémái jelentős ideológiai töltést hordoznak, és ezt csa csiság lenne tagadni. Ugyanakkor a politika – nemcsak mint bizonyos ideologikus célokat is követő tevékenység – kapcsolódik a nyugdíjúgyhöz. A kapcsolat sokkal szoro sabb, mondhatni mindennapi.

A magam részéről több mint fél évszázados gyakorlati tapasztalatok birtokában meg vagyok arról győződve, hogy a nyugdíjproblémákat „forró szívvel és hideg fejfel” kell megközelíteni. Akik „hideg szívvel és forró fejfel” járnak el, rendszerint károkat okoznak az emberek többségének. Ez kétségtelenül ideologikus állásfoglalás. Azt fejezi ki, hogy adott történelmi helyzetben a jóléti politikának a gazdaságilag lehetséges korlátok között maximálisat kell nyújtania. Szemben ezzel megfogalmazható egy olyan álláspont is, amely szerint a jóléti politikának azt a minimumot kell nyújtania, amely mellett a társadalom lemaradó részének az elégedetlensége még nem veszélyezteti a közrendet.

A fenti ideológiai megközelítés alapján jómagam nyilván nem tudok és nem akarok támogatni olyan politikát, amely a társadalom többségét „ingyen ebédre ácsingózó” „útítársként” kezeli. Az ilyen jellegű politikák megrendelésére születtek a nyugdíjelméletben az olyan kategóriák, mint a „befizetéseivel meghatározott nyugdíjrendszer” vagy annak az egyik legfrissebb változata: az NDC-rendszer.

A politika persze sokkal közvetlenebbül is jelen van a nyugdíjreform folyamataiban, vitáiban. Sokan leírták már, hogy a Világbank elmúlt évtizedekben folytatott nyugdíjpolitikája milyen konkrét pénzcsoportok érdekeit szolgálta. De nekünk magunknak is vannak már saját tapasztalataink arról, hogy a magyar nyugdíjreform indítékai és mozgatórúgói között egyáltalában nem a nyugdíjrendszer ellentmondásainak a megszüntetése volt az elsődlegesen meghatározó.

Nem hallgatható el a nyugdíjprobléma politikai összefüggéseivel kapcsolatban az sem, hogy az előző kormányok jelentős demokratikus deficitet teremtettek azáltal, hogy a társadalombiztosítást visszaállamosították. Demagóg napi politikai indokokkal először gyakorlatilag megszüntették a társadalombiztosítási alapok önkormányzati igazgatását, majd formális jogi döntésekkel feloszlatták azokat.

Közismert tény, amit a rendszerváltás után valamennyi demokratikus politikai erő elismert, hogy a társadalombiztosítási rendszerekben más érdektagozódások léteznek, mint a gazdaságban és a politikában általában. A kötelező nyugdíjrendszer olyan intézmény, amelyben a társadalom tagjai 40-45 évet töltenek el mint befizetők és 15-20 évet mint nyugdíjasok. Csak egy szélsőségesen etatista államfelfogás kezelheti azokat a pénzügyi folyamatokat, amelyek egy ilyen rendszerben létrejönnek állami pénzeszközökként. Másfelől a rendszer működésének történelmileg hosszú távlatai miatt egyetlen kormány sem tekintheti magát legitimnek, amikor beletúr a nyugdíjkasszába. Elfogadhatatlan az az évek óta egyre jobban erősödő nyomás a nyugdíjrendszerre, amely annak bevételi oldalát adóként kezelve és a szolgáltatások által megkövetelt szinttől elszakítva politikai jóindulat tárgyává teszi a nyugdíjak karbantartását és kifizetését.

A jelenlegi kormány programjában megígérte, hogy tesz valamit a napi politika korábbi kártevéséi ellen, amelyekkel a demokratikus megoldásokat kiiktatták. Itt lenne az ideje, hogy e téren történjék is valami. Nincs sem európai, sem észak-amerikai példa arra, hogy olyan mértékű kormánybefolyás érvényesüljön egy kötelező nyugdíjrendszer működtetésében, mint nálunk.

Itt érdemes rátérni a külföldi tapasztalatok, külföldi viták és külföldi kutatások tapasztalatainak a problémájára. Miközben az elmúlt években számos, ismereteinket jelentősen javító nemzetközi összehasonlító elemzés jelent meg, egyáltalában nem megnyugtató gyakran a külföldi példákra való hivatkozás. Nem vigasztaló, hogy

olykor külföldön is hibásan, elfogadhatatlan következtetésekkel idézik a magyar nyugdíjreform híreit.

Először is tudni kell, hogy ahány ország, annyi különböző nyugdíjrendszer, annyi különböző demográfiai és makroökonómiai helyzet. Így egy adott országra vonatkozó aktuális megállapítás érvényes lehet a mi körülményeink között, és lehet teljesen érvénytelen.

Közismert, hogy valamennyi ország a maga módján küzd a saját történelmileg kialakult nyugdíjrendszerének a problémáival. De a kialakuló válaszok önmagában nem szolgálhatnak hivatkozási alapul a saját teendőink megítéléséhez. Különösen vonatkozik ez a bevezetésre kerülő reformlépések megítélésére. Ezeket ugyanis az utóbbi 3-5 évben vezették be, és működésük csak fokozatosan indul meg, hatásuk nem mérhető. A velük kapcsolatos elvárások teljesen hipotetikusak. Ahogy nálunk is sok tekintetben másként alakult az elmúlt néhány év, mint ahogy egyesek jövendölték, hasonló történhet a lengyel, olasz, német stb. reformlépésekkel is. Tehát maga a reformlépés önmagában semmit sem bizonyít, és nem szolgálhat arra, hogy pusztán azért kövessük, mert valahol meglépték.

Valószínűleg törekednünk kellene ugyanakkor olyan tapasztalatok közelebbi megismerésére, amelyek nálunk problematikus folyamatokkal kapcsolatosak. Ilyen problematikus folyamat számomra magánpénztáraink szolgáltató tevékenysége. Talán érdemes lenne közelebbről megnézni, hogyan is megy ez Svédországban, ahol a magánpénztárak egymással versengő tevékenységet folytatnak a felhalmozási időszakban, de szolgáltatni egyetlen állami kézben levő intézmény szolgáltató. Vagy hogyan is lehetséges az, hogy Québec államban a közjogi intézményként működő és prefunding jelleggel tőkét gyűjtő kötelező nyugdíjbiztosító hozamai 20 év átlagában kissé magasabbak, mint a magánpénztárak hozamai.

A tanulság: nyitottnak kell lenni minden nemzetközi tapasztalatra, de semmit sem szabad kritika nélkül lemásolni.

Végezetül néhány szó arról a kérdésről, hogy a hazai nyugdíjrendszer jelenlegi állapotában merre menjünk. Úgy vélem, hogy nem szabad a társadalmat rövid időközönként nyugdíjreform-intézkedésekkel idegesíteni. Pillanatnyilag semmiféle indoka sem volna az éppen létező rendszer jelentős átalakításának.

Most nem a gyökeres átalakítás, hanem a tapasztalatok alapján szükséges korrekciók és javítások időszakát éljük. Az 1997-es törvények kereteit megtartva fokozatosan hatályba kellene léptetni számos kielélt módosítást az első pillérben, és hatékonyabb irányba kellene terelni a magánpénztárak gazdálkodását.

Határozottan ellenzek minden olyan javaslatot, amely a mai struktúrában alapnyugdíj irányba tolná az első pillért. Az alapnyugdíj önmagában nem rossz konstrukció, de csak akkor, ha a ráépülő további pillérekkel összhangban van. Ilyen átalakítás az egész rendszer újradefiniálását kívánná, ami véleményem szerint most nem időszerű.

Bevezetésre már rég megérett a nyugdíjemelés rendszerének a tervezett adatok helyett tényadatokra történő felépítése.

Teendők vannak a rokkantnyugdíjak régóta halasztott korszerűsítése terén. Tovább kell folytatni az özvegyi nyugdíjrendszer fejlesztését. Több figyelmet kellene fordítani a járulérendszerre. Ki kellene alakítani az első pillérben kezelt kockázatok finanszírozásához szükséges különböző járulékkulcsokat, és ezzel kapcsolatban át kellene alakítani a nyugdíjagazat elszámolási rendszerét.

Mindez csak példálódzás aktuális teendőkről a teljességre törekvés szándéka nélkül. Azonban az érvényes törvények miatt a jövő évtized első éveiben a rendszert át kell alakítani, mert a jelenleg hatályos szabályok alapján nem lenne működtethető. Ezért azt lehet mondani, hogy van egy teljes évtizedünk az európai környezetbe jól illeszkedő új magyar nyugdíjrendszer kimunkálásához.

Ehhez a munkához néhányan már tavaly hozzákezdték. Őszintén remélem, hogy erőfeszítéseik sikeresek lesznek. Csak olyan nyugdíjreform-koncepció tarthat számot társadalmi elfogadottságra, amely mögé a szakma többsége egyetértéssel fel tud sorakozni. A magyar nyugdíjtörténelem pozitív és negatív példákkal támasztja alá ezt a vélekedést.

Széles körű szakmai előkészítés után fogadták el 1928-ban a kötelező járadékbiztosítást létrehozó XL. törvényt. Szakmai konszenzus alapján vezettük be 1946 után a felosztó-kirovó típusú finanszírozást. Konszenzus övezte 1989-ben az ellenzéki kerekasztal szociálpolitikai elképzeléseit. Így jött létre a 60/1992-es OGY határozat. Nem volt szakmai egyetértés az 1997-es reform parlamenti elfogadása előtt. Ezért nem meglepő, hogy az új rendszer társadalmi kontraktus jellege alig kezd kibontakozni.

Meggyőződésem, hogy csak tiszta, áttekinthető, szakmailag korrekt megoldásokat szabad elfogadni. Nem megengedhető, hogy a nyugdíjrendszer parciális gazdasági érdekek áldozatává váljék. Teljesen mindegy, hogy ez a parciális érdekek a központi költségvetés pillanatnyi érdeke, vagy meghatározott pénzcsoportok üzleti érdeke. Ugyanakkor látni kell, hogy a társadalom különböző csoportjainak nem azonos az érdekük, ha nyugdíjakról van szó. A szakmailag támogatott elképzeléseknek a különböző érdekek között elfogadható egyensúlyt kell teremteniük.

Alakuljon ki egy érdekek mentén artikulált társadalmi konszenzus. Ezt azonban nem lehet a társadalom nélkül létrehozni. A civil szféra részvétele biztosíthatja csak azt, hogy hosszú távon stabil megoldásokat találjunk. A kormányok és a parlamentek legfeljebb középtávú gondolkodásra képesek.

Matits Ágnes, független aktuárius

Megköszönve megtisztelő bizalmukat, amellyel felkértek arra, hogy a magyar nyugdíjrendszerre vonatkozó körkérdésükre válaszoljak, az alábbiakban foglalom össze véleményemet.

Előrebocsátom azonban, hogy nem tartom magam a téma elméleti szakértőjének, ezért a válaszaimat kizárólag a magán-nyugdíjbiztosítás területén dolgozó gyakorlati szakemberként tudom megfogalmazni. Remélem, ezzel nem sértek semmiféle szakmai érdeket, s még inkább azt, hogy véleményemmel nem járulok hozzá a nyugdíjrendszer kérdésében (is) meglehetősen éles szakmai ellentétek további elmélyüléséhez.

Én abból az alapelvből indulok ki, hogy mindenféle véleménykülönbség abból fakad, hogy a számos anomália közül kinek melyik a fontosabb, hiszen a preferenciák sorrendje alapvetően különböző megoldási javaslatokhoz vezethet. Ezen az alapon ugyanis számomra elfogadható, hogy egyszerre többféle vélemény is helytálló lehet, s a látszólagos ellentmondások a különböző preferenciasúlyokból fakadnak. És az már mindig úgy lesz, hogy a preferencia-sorrendet a politika állapítja meg. Ugyanakkor az is igaz, „hogy az emberek csak egyszer mennek nyugdíjba”,¹ s mégis ez az, amiről politikusaink, úgy tűnik, újra és újra elfeledkeznek. Ezért a nyugdíjrendszerről soha nem szabadna zöldmezős beruházásként gondolkodnunk, s egy mégoly vitatható, de megkezdett reformfolyamatról csak úgy szabad véleményt formálni, ha tudjuk, hogy ma hol vagyunk, s *innen* hova akarunk eljutni.

S még valami: én elsősorban a megvalósult reform során létrejött második pillérnek a sajátosságait ismerem. Így a legtöbb esetben inkább a nyugdíjrendszer ezen elemének a szemszögéből vizsgálom a felvetett kérdéseket.

¹ Idézet Németh György cikkéből. (*Külgazdaság*, 2003. 2. szám, 54. o.)

1. A Világbank meghatározó szerepe a magyar nyugdíjreform megvalósításában, pontosabban kezdeményezésében nem vitatható.² Ezzel valójában megválasztottuk azt is, hogy az eltérések elsősorban politikai eredetűek. Ha a fő cél a Világbank elvárásainak való megfelelés, akkor biztosan természetes, hogy a merőben más alapokról induló nyugdíj-biztosítási önkormányzat nem megfelelő súllyal tudott a vitába beleszólni. Egyet kell értenem azonban *Németh György* azon véleményével, hogy „az 1998. utáni Világbank és az 1995–1997. évi nyugdíj-biztosítási önkormányzat csaknem azonos nyugdíjreform híve volt, s ez az azonosság sokkal erősebb, mint a Világbank reformelképzelései és a megvalósult magyarországi nyugdíjreform között”.³ És ez az a pont, ahol a magyar nyugdíjrendszer megvalósításánál valóban hiba történt: a politikai és szakmai megfontolások különbözősége oda vezetett, hogy a reform végleges kidolgozói elsősorban politikai és makrogazdasági, és nem nyugdíjszakmai alapon érveltek. Kiszorultak a döntéshozatalból a tb-rendszer megreformálásának szükségességét a Világbank véleményének megfogalmazása előtt is felismerő szakemberek, s egyre inkább elmaradtak az általuk képviselt érvek, miközben azok valójában sokkal könnyebben hozzáigazíthatók lettek volna a Világbank ajánlásaihoz, s egyúttal valamiféle konzisztens értékválasztáshoz. A reformintézkedések a Világbank ajánlásaira való hivatkozással, de annak szellemiségét meglehetősen eltorzítva valósultak meg. S ami megvalósult, nos, abból mindenképp előtt a rendszerszemlélet maradt ki. De ugyanígy eltűnt számos nyugdíjszakmai szempont, például az átmeneti korosztályok szerzett jogainak következetes érdekvédelme, a nyugdíjvárományoknak a biztosítottak érdekeit szem előtt tartó becslése és annak korrekt kommunikációja, vagy éppen a kötelező pillérek egymás melletti létezésének különböző működőképes modelljeinek összehasonlító elemzése. A megvalósult, elsősorban politikai érvekkel alátámasztott nyugdíjreform végül éppen annak a politikai követelménynek nem tudott megfelelni, amely a redistributív és a megtakarítási funkció következetes szétválasztását célozta. Sőt, a reform kezdete óta újra és újra fellángoló újragondolási kampányok sok esetben éppen azt célozták, hogy az első pillérből minél inkább száműzzék az annak lényegi részét képező szolidaritási funkciót. Ez a törekvés azonban arra vezethet, hogy nincs is szükség a kétpilléres kötelező rendszerre, s akkor valóban csak az a vitatható, hogy ez a járulékok alapján meghatározott rendszer felosztó-kirovó (vagy más megfogalmazásban folyó finanszírozású) vagy alapokkal finanszírozott rendszerben működjön-e.⁴ De ne feledjük, hogy akkor viszont nincs olyan szociális ellátó rendszer, amely a világbanki koncepcióban is fontos szerepet játszó „alapnyugdíj”, vagy más megfogalmazásban az időskori létminimumot garantáló jövedelem biztosítására szolgálna. Azt remélem, senki sem vitatja, hogy erre az alapnyugdíjra szükség van, s az én értelmezésemben ez mindenképpen a nyugdíjrendszer része. Ezért nem tűnik jó megoldásnak, ha az első pillér szerepének elsorvasztásával ez kikertülne a nyugdíjrendszer értelmezéséből.

² Én egyértelműen a Világbank érdemének tulajdonítom, hogy a nyugdíjreform kérdésében Magyarországon érdemi elmozdulás történt már a 90-es évek elején. Egy ilyen külső „kényszer” nélkül a szakmai és politikai érdekellentétek valószínűleg lehetetlenné tették volna a reformhoz szükséges konszenzus létrejöttét. Természetesen ez a vélemény független a Világbank koncepciójának szakmai kérdőjeleitől.

³ Lásd: *Németh, Külgazdaság*, 2003. 2. szám, 53. o.

⁴ A megvalósult reform, amely a második pillért járulékkal meghatározott alapokkal finanszírozott rendszerben képzelte el, szerintem kicsit túllépte a szerepét akkor, amikor egyúttal egyetlen intézményi lehetőséget definiált a nyugdíjalapok képzésére. Nevezetesen létrehozott egy furcsa, beépített érdekellentéteket hordozó intézményt, a kötelező magánnyugdíjpénztárt, amelyről mára kiderült, hogy például az EU nyugdíjszabályozásába is meglehetősen nehezen lesz beleilleszthető. Ugyanakkor a régi beidegződésnek megfelelően, semmiféle alternatív megoldást nem engedélyezett az intézményi megoldásokban, miközben a nyugdíjra vonatkozó döntések kockázatait meglehetősen brutális módon áthárította ugyanerre az előbbieken impliciten döntésképtelenné minősített társadalomra.

2. A magyar nyugdíjszakértők meggyőződésem szerint részleteiben is jól ismerik a nemzetközi szakirodalmat. Sokan szereztek közvetlen tapasztalatokat más országok gyakorlatáról, s ezek a tapasztalatok kétségkívül tükröződnek a szakmai vitákban és véleményekben. Az azonban más kérdés, hogy ezek a szakmai tapasztalatok mennyire tudnak releváns szerepet játszani a hazai folyamatok alakulásában. Ugyanis a nyugdíjreform kérdése továbbra is olyan nagymértékben átpolitizált, hogy a szakmai vélemények bizony nem kapnak elegendő hangsúlyt a reformfolyamatok formálásában. Kicsit az az érzésem, hogy a politika és a szakma közötti szakadék a politikai alapon elhatározott reform eldöntését követően sem szűnt meg – s nem a szakma hibájából. Valószínűleg még több időre van szükség ahhoz, hogy minden érdekelt felismerje, hogy a siker kulcsa abban van, ha képesek előre, s lehetőleg egy irányba tekinteni. Addig azonban nem biztos, hogy sikerül a mások tapasztalatain is okulva, a létező rendszereknél egy jobb, hatékonyabb és igazságosabb rendszert fejleszteni.

A hasznosítható tanulságokból azonban néhány konkrét példát mégis szeretnék megemlíteni:⁵ a verseny szabályozó erejét, a tájékoztatás minőségét, valamint a szerzett nyugdíjjogok sérthetlenségének a gyakorlatát.

Mindenekelőtt szeretném hangsúlyozni, hogy a magyar rendszer jobbításában alapvető szerepe lehet az elvekkel összhangban lévő konzisztens működési feltételek kialakításának. Éppen a nemzetközi tapasztalatok bizonyítják, hogy a tökefedezeti elven működő magánnyugdíjrendszer csak akkor működhet hatékonyan, ha a piac legfontosabb szabályozó ereje, a *verseny* szabályai is érvényesülhetnek. Ma Magyarországon a verseny szabályozó ereje meglehetősen korlátozott, mivel a nyugdíjpénztárak döntő hányada vagyonkezelőként nem piaci elvek alapján választja, így a teljesítmények összemérhetőségét, s ezen keresztül a hatékony piac kialakítását a jelenlegi rendszer nem ösztönzi. És ennek a helyzetnek a vesztesei mindenképpen a biztosítottak lehetnek.

Igen fontos tanulságot jelent, hogy a nálunk sokkal fejlettebb pénzügyi és biztosítási kultúrájú országokban mekkora hangsúlyt kapott az érdekelt társadalmi rétegek *tájékoztatása*. Közérthető, őszinte és szakmailag minden szempontból megalapozott tájékoztató anyagok tömege áll az érdeklődők rendelkezésére, ami egyúttal biztosítja a döntéshez szükséges információkat. Nálunk fontos döntéseket delegáltak a biztosítottakhoz úgy, hogy a döntéshozatalban gyakorlatilag teljesen magára hagyták az érintetteket.

S még valamit a nemzetközi tapasztalatokhoz: a megszerzett nyugdíjjogok sérthetlensége minden demokráciában a törvénykezés alapja. Nem feledkezhetünk el arról, hogy a magyar reform, sajátos politikai érvek alapján, eleve ennek a megsértésével indult, amikor egyszerűen eltörölte az átmeneti korosztályokból a magánpillérbe átigazoló biztosítottak korábbi munkaviszonya alapján megszerzett jogainak egy jelentős hányadát.

3. Meggyőződésem, hogy a magyarországi nyugdíjreform sikeresnek minősíthető. Kialakult egy új, korszerűnek tekinthető nyugdíjrendszer, amelynek fenntarthatósága – értelemszerűen számos folyamatos módosítás szükségessége mellett – elég nagy biztonsággal bizonyítható.

Az általam fontosnak tartott változási irányok a korábbiakban kifejtettekből következnek:

– Úgy érzem, hogy a nyugdíjreform történelmi feladatát nem lehet 4-8 évenként újra napirendre tűzni. Ez rendkívül káros folyamatokat indukálhat, ezért nagyon fontosnak tartom, hogy mindenféle módosítás a jelenlegi, már létező rendszer keretein belül történjen.

⁵ Én ezúttal csak a kötelező rendszer részeként megvalósított második pillérre vonatkozó tanulságokat említem, de természetesen ugyanígy számos vonatkozásban lehetne tanulságokat megfogalmazni az első pillér működésére vonatkozó külföldi tapasztalatok alapján is.

– Szerintem az első pillér szolgáltatásainak minél inkább az „alapnyugdíj” szerepét kellene betöltenie. Nem tartok szerencsésnek semmiféle olyan törekvést, amely azt célozza, hogy az első pillér szolgáltatásai is minél szorosabban kötődjenek a befizetések szintjéhez. Ezt a funkciót inkább a második – tőkefedezeti, járulékkal meghatározott elveken felépített – pillérben kellene megvalósítani. Továbbmegyek: az első pillér jelenlegi nominális értelemben alacsony nyugdíjvárományait elvileg lehet akár alapnyugdíjnak is tekinteni, s ez a második pillér szerepének fokozatos növelése mellett rendben is lenne. Természetesen a járulékalapul szolgáló jövedelemnek a 2003. évihez hasonló drasztikus és főleg váratlan emelése – a jelenlegi szabályozás mellett – ennek éppen az ellenkezőjét eredményezi, vagyis úgy tűnik, hogy éppen nem az első pillér szolgáltatásainak „alapnyugdíj”-biztosító funkciója felé történik elmozdulás. A nyugdíjrendszerből számúzott szolidaritás azonban nem lehet a fejlett demokráciák célja.

Ismerem azt a véleményt, hogy az alapnyugdíj segélyezési funkcióját nem a nyugdíjrendszernek kell ellátni, csak éppen nem értek egyet vele. A nyugdíjrendszer az én értelmezésemben az összes nyugdíjat és nyugdíjszerű jövedelmet biztosító alrendszerek összessége, s ebben az értelemben bele kell, hogy tartozzon ez a „nulladik”-nak nevezett szint is. Ráadásul úgy gondolom, hogy – s *Németh György* éppen ezt hangsúlyozza –, ha a fő különbség nem a finanszírozás jellegében (felosztó/kirovó versus alapokkal finanszírozott), hanem a járulék/járadék meghatározottságban van, akkor azt kell mondanom, hogy a hosszú távú fenntarthatóság miatt kizárólag az alapnyugdíj szintjét tartom járadék alapon meghatározott rendszerben folyósíthatónak. Mindenféle „notional” kalkuláció rendszeridegen, mesterséges, vagyis hosszú távon nem fenntartható. Bízunk a piacra a nem virtuális értelemben vett nyugdíjtőke kezelését, természetesen szigorúan kézben tartott kockázati szinten.

– Ha lehetséges elmozdulásokról álmodom, mindig felrémlik előttem a mesterséges korlátozások lebontása. Az ideális esetben nem tartom elfogadhatónak, hogy valaki meghatározott dátum előtt vagy után másképpen dönthet ugyanarról a dologról, vagy hogy eleve meg lehet valakit „büntetni” azért, ha nem úgy dönt, ahogy azt a törvényhozók elgondolták. Vagyis indokolatlannak tartom, hogy ma már nem léphet be a második pillérbe egy nem pályakezdő személy,⁶ miközben a reform indulásakor bármelyik életkorban megengedett volt a csatlakozás. Értem én, hogy finanszírozási – de lehet, hogy csak likviditási – gondokat okozhatna, ha bárki bármikor oda-vissza léphetne a vegyes és a tisztán első pillérben való részvétel között, de valahol mégis ez lenne számomra elfogadható. Nem értem, miért nem választhat bárki – a pillanatnyi élethelyzetének megfelelően –, hogy egy adott évben a magánrendszerbe fizethető járulékát éppen tényleg oda vagy a tb-rendszerbe fizeti. Azután a tb-nyugdíj megállapításánál annyi szolgálati évnek lenne 1,22-szeres szorzója, ahány évig a magánrendszerbe fizetett és annyi évnek 1,65, ahányban csak a tb-rendszerbe fizetett járulékot.⁷ A magánrendszerből meg amúgy is csak a ténylegesen befizetett járulékok alapján számolhat nyugdíjra. Nekem ez egyszerűnek, s mindenekelőtt a jelenleginél sokkal korrektebb megoldásnak tűnik. Azután a tb-finanszírozás kérdését majd emellett a feltételrendszer mellett kell megoldani. Tudom, ez nem egyszerű, de azt hiszem, hogy nem is lehetetlen.

⁶ Ez a rendelkezés valószínűleg úgyis tarthatatlan lesz az EU-harmonizáció után.

⁷ Az ötlet nem tőlem származik. Réti János már a kilencvenes évek közepén kidolgozta ennek az ötletnek a részletes megvalósíthatósági javaslatát.

Németh György már közel egy évtizede tiszteletre méltó kitartással és alaposággal kutatja a nyugdíjrendszer közgazdasági problémáit. Kétrészes tanulmányának jelentősége azonban nem csak ebből fakad. Tudnivaló, hogy *Németh*, a Fidesz meghatározó – sőt, fogalmazzunk pontosabban: egyetlen – nyugdíj-politikai szakértője, akinek véleménye feltehetően a jövőben is befolyásolni fogja a legnagyobb ellenzéki párt akcióit. A vita tehát tétre megy.

Ha jól értem e terjedelmes és szerteágazó tanulmány gondolatmenetét, akkor *Németh* kritikája az 1997. évi magyar nyugdíjreformmal szemben három pontban összegezhető. 1. Hiba volt a nyugdíjreform és a tőkepiacok fejlesztésének összekapcsolására irányuló szándék, mert a vállalati szféra finanszírozását alapvetően a bankszféra végzi. Bár ez a múltban nem így volt, de a jövőben így lesz.¹ 2. *Járadékkal meghatározott (Defined benefit – DB) rendszerrel a járulékkal (Defined contribution – DC) meghatározott rendszerre való áttérés* önmagában is megoldotta volna a potyautas-problémát, tudniillik azt, hogy az aktív korosztály számára kifizetődő a járulékfizetés elkerülése.² 3. A különféle nyugdíjrendszerek kockázatai végeredményben azonosak, a kockázatmegosztásnak, a diverzifikációnak nincs értelme. Leegyszerűsítve: amit nyerünk a réven, azt elveszítjük a vámon.³

A tőkepiacok jövőbeni szerepéről kialakított véleményét sajnos *Németh* nem fejt ki részletesen, így nehéz vele vitatkozni. Annyi tény, hogy a rendszerváltást követően a magyar közgazdász-társadalom többsége meg volt győződve arról, hogy a tőkepiacok és a tőzsde fejlesztése nélkül Magyarország nem tud bekapcsolódni a világgazdaság vérkeringésébe. Igaz, 1990 táján a globalizáció kifejezését még nemigen használtuk, de erre gondoltunk. Az elmúlt 12 év bizonyosan a globalizáció térhódítását hozta, s véleményem szerint a belátható jövő sem fog ezen a tendencián változtatni. *Németh György* másképp látja a jövőt („ez a korszak bizonyosan rövidesen véget fog érni”) – lelke rajta.

Lehet persze úgy érvelni, hogy a nyugdíjrendszer és a tőkepiac fejlesztésének összekapcsolása célszerűtlen és erkölcstelen volt. *Augusztinovics Mária* – például – kezdettől fogva ezt az álláspontot képviseli. Célszerűtlen, mert egy gazdaságpolitikai eszköz rendszerint kevésbé alkalmas két cél elérésére, mint ha két eszközt vetnénk be e két cél megvalósítására. Erkölcstelennek pedig azért mondható – hangzik az érvelés –, mert a tőkepiacok fejlesztésével kapcsolatos tranzakciós költségeket végső soron a nyugdíjasok viselik. De – ismétlem – ez nem *Németh*, hanem *Augusztinovics* álláspontja. Jó lenne tudni, hogy *Németh* is ezen a véleményen van-e.

Minthogy a hazai és nemzetközi tőkepiacok létezése megváltoztathatatlan tény, fontosabb és érdekesebb *Németh* második és harmadik érvének górcső alá vétele. Először is szögezzük le, *Németh* helyesen látja, hogy a rendszerváltás kontextusában végrehajtott magyar nyugdíjreform elsősorban a potyautas-probléma kiküszöbölését szolgálta. A program elvi kereteit kialakító gazdaságpolitikusok úgy látták,⁴ hogy a hagyományos tnyugdíj rendszerében rövid időn belül nincs remény a járulékfizetési hajlandóság érzékelhető mértékű emelésére. *Bokros Lajos* kifejezését idézve: a kényszer-szolidaritás mechanizmusa mára hitelüket veszítették. Egy olyan időszakban, amikor mezőgazdasági österme-

¹ Lásd: *Németh György cikkét. (Külgazdaság, 2003. 2. szám, 59. o.)*

² Lásd: Uo. 60. o.

³ Lásd: *Németh György, Külgazdaság, 2003. 1. szám, 60. o.*

⁴ E sorok írója 1997/98-ban a Pénzügyminisztérium helyettes államtitkáráként részt vett az új, hárompilletés rendszer beindításában.

lők százezrei, valamint az iparban és szolgáltatási szférában dolgozó ún. kényszervállalkozók további százezrei a társasági forma, az atipikus foglalkozási formák és/vagy a zsebből zsebbe fizetés álcája mögé bújva egyidejűleg képesek az adó- és járulékkerhek megkerülésére, a nyugdíjrendszer egészének hosszú távú finanszírozhatósága csak úgy biztosítható, ha az aktív korosztályok számára egyszerűen és megkérdőjelezhetetlenül érzékelhetővé válik a mai nyugdíjbefizetések és a jövőbeni nyugdíjak közötti kapcsolat.

Miként lehetséges az, hogy ez az egyszerű okfejtés *Németh György* számára fel sem merül? Miért gondolja és mondja *Németh* azt, hogy a tb-rendszer DC-vé való alakítása önmagában is elegendő lett volna a járulékfizetés és a későbbi nyugdíj közötti kapcsolat rögzítésére? Azt hiszem azért, mert *Németh egyfajta szuper-makroökonómia feltételrendszerében fogalmazza meg állításait*. Térben és időben olyan aggregáltsági szinten gondolkozik, ahol eltűnik az országok közötti és a társadalmi csoportokon belüli különbség, ahol nincs konjunktúra és dekonjunktúra. „Porból vétettünk, porrá leszünk, az anyagmegmaradás törvényei mindenképpen érvényesülnek. Értelmetlen dolog az egyéni hasznok maximalizálása, a vállalkozói nyereség hajhászása, ha úgyis meghalunk.” Így is lehet gondolkodni, de a napi feladatok megoldásánál nem célszerű. „Hosszú távon mindannyian halottak vagyunk” – mondta volt ironikusan erre a megközelítésre *Keynes*.

Szövegszerűen is bizonyítható, hogy *Németh György* „felfedezései”, „új narratíva” kialakítására irányuló kísérlete mögött valójában csak a szuper-makroökonómia feltételrendszerében érvényes azonosságok találhatók. Helyhiány miatt most csak *Németh* legfontosabb okfejtésére térek ki. Rögtön tanulmányának elején írja, hogy „a nyugdíj jogosultság alapján jár, melyet a későbbi nyugdíjas még aktív korában megiszolgal – tehát a nyugdíj nem harmadik személy diskrecionális döntése”.⁵ De ez az azonosság csak addig igaz, amíg eltekintünk a nemzeti határok létezésétől és attól, hogy az aktív korban teljesített szolgálat ténye és pénzben kifejezhető (jelen) értéke ezerféle ok miatt mindig és mindenütt igazolásra, bizonyításra szorul. Emiatt a tényleges nyugdíj mértékének megállapítása szükségszerűen függ egy harmadik személy (például az állam vagy a biztosító) döntésétől. Jó példa erre az 1956-os magyar emigráció esete. Közülük sokan keserűen tapasztalták, hogy az amerikai nyugdíjhatóságok vonakodtak elismerni az 1956-ig Magyarországon leszolgált éveket. Ugyanez a megfontolás érvényesül és fog is érvényesülni az Európai Unióban. Egyetlen ország társadalombiztosítása sem hajlandó megfizetni a másik országban megszerzett szolgálati idő utáni nyugdíjat. Mindenkinek magának kell „összeszedni” a tagországokban járó nyugdíjat.

Amit *Németh* a DB és a DC azonosságáról mond, az is csak az aggregáltság igen magas szintjén igaz. Ha eltekintünk a konjunktúra rövid, közép- és hosszú távú ingadozásaitól, a 30-40 évre nehezen előre látható demográfiai változásoktól, akkor a járulékbefizetéseket egyéni számlán gyűjtve tényleg egyidejűleg biztosítható, hogy nyugdíjba vonuláskor mindenkinek pontosan akkora nyugdíjat állapítsanak meg, amennyi a befizetése alapján, valamint a korosztály várható élettartamát figyelembe véve „jár”, illetve az, hogy a nyugdíjasok összességének kifizetett pénzösszeg (ideértve tehát a korábban nyugdíjba vonult évjáratokat is) megegyezzen az aktív korosztályok által befizetett adott évi járulékok összegével. Legyünk korrektek: *Németh György* ezen a ponton maga is elismeri saját szuper-makroökonómiai feltételezéseinek túlzó voltát. Ő is számol a „járni jár – de nem jut” lehetőségével, tehát azzal, hogy demográfiai okokból vagy a foglalkoztatás kedvezőtlen alakulása miatt az újonnan megállapításra kerülő nyugdíjak esetében nem lehet megadni azt, ami jár.⁶ Ezért utal esszéjében többször is arra, hogy az aktuális

⁵ Lásd: *Külgazdaság*, 2003. 1. szám, 52. o.

⁶ Az alkalmazkodás terheit nyilván az új nyugdíjasok viselik, hiszen a korábban megállapított nyugdíjak nominális csökkentése elképzelhetetlen.

nyugdíjak és az adott évi járulékbefizetések különbségét az állam más forrásokból is ki tudja fizetni, s ez kutyakötelessége is!⁷ Ezen a ponton azonban Németh önellentmondásba kerül, hiszen korábban arra a feltételezésre építette gondolatmenetét, hogy a nyugdíj nem függhet egy harmadik személy (például az állam) diszkrecionális döntésétől. De mint látjuk, függ – szükségszerűen függ.

Ha most visszatérünk az 1997. évi magyar nyugdíjreform alapdilemmájához, akkor talán érthetővé válik, hogy miért gondolták úgy a rendszer kialakítói, hogy a járulékfizetési hajlandóság megteremtése csak egy államtól független, önmagában is versengő szereplőket működtető második pillérben képzelhető el. Azt volt az általános vélemény – s szerintem ez ma is helytálló –, hogy 40 év állami tervgazdálkodás és pártállami diktatúra után a mai aktív nemzedékek nem bíznák az államban. Az állami irányítású tb-rendszer DC-rendszerre való átalakítása és az egyéni nyugdíjszámlák bevezetése⁸ nem elégséges garancia arra, hogy 20, 30 vagy 40 év múlva az állam megadja számukra azt a nyugdíjat, ami „jár”.

De tegyük mindjárt hozzá, a mindenkori aktív nemzedék állammal szembeni nyugdíjszempon্তু bizalmatlansága akkor is indokolt, ha azt feltételezzük, hogy a szocialista múlt öröksége már nem hat. Mint láttuk, a való világban a demográfiai és konjunkturális ingadozások miatt mindig lesznek olyan időszakok, amikor egy tisztán DC típusú nyugdíjrendszer *cash flow* hiányát más állami kiadások terhére kellene kiegyenlíteni. De vajon mi a biztosíték arra, hogy egy parlamenti demokrácia döntési szabályai szerint működő állami költségvetés éppen a DC-rendszer aktuális hiánya mértékében csökkenti az oktatási, gazdaságfejlesztési vagy honvédelmi kiadásokat és/vagy a hiány mértékében emeli az adókat? A válasz egyszerű: semmi!

Éppen ezért tűnt indokoltnak Magyarországon és egy sor más poszt szocialista országban, hogy a nyugdíjreform központjába az államtól maximális függetlenséget élvező, egymással is versengő magánbiztosítókat állítsuk. A reformok ezek kialakulását segítették – egyebek mellett adókedvezménnyel is –, mert így és csak így lehetett rövid idő alatt megteremteni a járulékfizetés és a későbbi nyugdíjjövedelem között az átlátható és egyértelmű kapcsolatot. Ugyanakkor viszont – Németh György szuper-makroökonómiai feltételezéseivel ellentétben – a reform- és jogalkotók számára világos volt, hogy az ily módon életre hívott II. pillér az egymást követő évjáratok számára demográfiai, konjunkturális és még más okokból is különböző mértékű kockázatokat hordoz. Ezt a kockázatot van hivatva ellensúlyozni a teljesen önkéntes alapon működő III. pillér, valamint az I. pillér, amely még évtizedeken át kvázi kötelező jelleggel működni fog – egyebek mellett azért is, mert a 45 év feletiek számára 1998-ban az új rendszerhez való csatlakozás már nagy valószínűséggel veszteséget eredményezett volna. Ezt a megfontolást tükrözte a lengyel reform – Németh által gúnyosan idézett – jelszava: *Security through Diversity*. Lengyel barátainknak volt igazuk. Nekünk is eszünkbe juthatott volna valami hasonló!

⁷ „Az államoknak – akárcsak az egyéneknek és a vállalkozásoknak – törleszteniük kell az (nyugdíjrendszerből fakadó – M. P.) adósságukat” – írja a szerző (2003. 2. szám, 56. o.). Ez megint csak a szuper-makroökonómia szintjén érvényes igazság. Az államok korlátlan szuverenitása a gyakorlatban éppen azt jelenti, hogy – szemben az egyénnel és vállalkozásokkal – az államoknak meglehetősen széles határok között lehetőségük van mindenféle adósságterhük nem törlesztésére. S minthogy az államnak egyidejűleg igen sokféle társadalmi feladata van, *a priori* nem érvelhetünk úgy, hogy egy konkrét kötelezettség be nem tartása szükségszerűen igazságtalan, erkölcsstelen. Végső soron ez a dilemma húzódik meg a kárpótlás körüli vitákban is!

⁸ Az adott történelmi pillanatban az I. pillér egyéni számlákra történő átalakítása számítástechnikai szempontból is megvalósíthatatlannak tűnt. Nem azért, mintha ez a feladat *elvben* megoldhatatlan lett volna, hanem azért, mert a 90-es évek első felében a magyar társadalombiztosítási rendszer mindkét adminisztratív alrendszere – tehát az egészségbiztosítás és a nyugdíjbiztosítás – csapnivalóan rosszul, pazarlóan funkcionált. Botrány botrányt követett, milliárdok tűntek el az egymást követő IT-rendszerek feneketlen hordójában. Mint mindennek, ennek is megvolt a magyarázata, de ez már egy másik történet.

Simonovits András,

az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpontjának tudományos tanácsadója

1. Azt gondolom, hogy a nyugdíjrendszer körüli *nézetkülönbségek* okai sokrétűek.

a) Az átmenet vezérelve az volt, hogy ahol lehet, ott az állami szerepvállalást csökkenteni kell, és minél nagyobb teret kell nyitni az egyéni kezdeményezésnek. Azt hiszem, hogy ezt az általában helyes elvet néhány területen eltúlozták: ilyenek tartom a koncessziós autópálya-építést, ahol csak rövid távú költségvetési szempontokat vettek figyelembe, és hasonlóan látom a többpilléres nyugdíjrendszer kialakítását. *b)* Úgy vélem, hogy számos esetben egyszerű tudatlanságból következtek a hibás döntések. Jellemzőnek tartom, hogy magas beosztású hivatalnokok nem voltak tisztában azzal az egyszerű ténnyel, hogy a magánnyugdíj örökölhetősége miatt csökkennek az özvegyi és az árva-nyugdíjak. Hasonló tudatlanság jellemzi a tb-nyugdíjrendszer korszerűsítésével szembeni ellenállást: egyes „szakértők” azon az alapon ellenzik a befizetések és a kifizetések közti kapcsolat egyszerűbbé tételét, hogy akkor a bankárok százszor akkora nyugdíjat kapnának, mint a takarítónők, holott a járulékküszöb ezt megakadályozná. *c)* A nyugdíjpolitikában gyakran kaptak szerepet rövid távú megfontolások. Például Orbán Viktor azt hitte, hogy a kötelező magánpénztárak korlátozásával nagyobb hatalma lesz. A szocialista gazdaságpolitikusok a 13. havi nyugdíjak fokozatos bevezetésekor elfeledkeztek arról, hogy ez 2002–2006 között éppen az általuk bevezetett kombinált ár-bér indexálást tereli vissza a felszámolt keresetindexálás pályájára.

2. A külföldi országok *tapasztalatairól*. *a)* Azt hiszem, hogy a hazai közgazdászok általában nagyon keveset tudnak a fejlett országok nyugdíjrendszereiről, és kevéske tudásuk is szelektív. Csak a kontinentális (mindenekelőtt a német, a francia vagy legújabban az osztrák) állami nyugdíjrendszer válságáról hallunk, és elsikkadnak a sokpilléres brit nyugdíjrendszer súlyos hibái: a szegénységi szintet sem biztosító alapnyugdíj és a magánrendszer hatalmas működési költségei. Érdemes lenne legalább az elismerten konzervatív *The Economist* nyugdíjmellékleteit feldolgozni. A magyar szaksajtóban a legkisebb visszhangját sem láttam a többéves tőzsdeválságnak vagy az Enron-botránynak. *b)* Legfontosabb tanulságnak azt tartom, hogy a svéd tapasztalatokat követve minél inkább korlátozni kell az egyébként is formális versenyt a magánnyugdíjpénztárak között.

3. A jelenlegi *állapotról* és a *tennivalókról*. *a)* Ha nem is ideális, a jelenlegi állapot elvileg elviselhető: a tb-nyugdíjrendszer egyre kevesebb újraelosztást hajt végre, mértéke megfelelő (az átlagos nyugdíj az átlagos nettókeresetnek kb. 60 százaléka), és a kötelező magánpénztárak nemzetközi viszonyításban viszonylag kis költséggel működnek – legalábbis a befizetések tekintetében. *b)* Legfontosabb tennivalónak a tb-rendszer áramvonalasítását tartom, akár a pont-, akár az eszmei számlarendszer bevezetésével. (Fel kellene hagyni azzal a naiv gyakorlattal, amely csak a magánpillérekkel törődik, és tudomásul kellene venni már, hogy a tb-nyugdíj maradt a domináns. Meg kellene érteni, hogy helytelen a járulék- és járadékulcsok egymástól elszakított módosítása, amely az elmúlt öt esztendőt jellemezte.) Emellett ki kellene vonni a rokkantsági és túlélési biztosítást a magánbiztosításból, ugyancsak a járulék- és járadékulcsok megfelelő módosításával. (Az 1997-es törvény meglehetősen következetlenül lehetővé tette a vegyes rendszer tagjainak, hogy megrokkanasuk után visszatérjenek a tiszta tb-rendszerbe. A helyes megoldás az lenne, ha a rokkant- és hozzátartozói nyugdíjak egy külön tb-pillérbe tartoznának, és az öregségi nyugdíjak tb- és magánpillérének mértékét újra meghatároznák.) Továbbá jelentősen csökkenteni kellene az önkéntes nyugdíjrendszer szociálisan igazságtalan kedvezményeit. (Emlékeztetőül: jelenleg az idősebb dolgozók évente 433 ezer forintot tehetnek az önkéntes magánpénztáraknál vezetett számlájukra, amelyből 133 ezret visszaigényelhetnek az szja keretében. Hasonló kedvezmények vonatkoznak a mun-

káltatók befizetésére. Ez olyan méltánytalan a kisebb jövedelmű dolgozókkal szemben, hogy a nyugdíjreformot vezérlő Világbank szakértői is korrekcióra szólítják fel az illetékeseket. Szemben e méltánytalan jövedelem-újraelosztás visszaszorítása ékes bizonyítéka lehetne annak, hogy a kormányzat piac- és nem gazdagpárti.)

Fel kellene állítani egy független nyugdíjszakértői bizottságot (mint amilyen az USA-ban évtizedek óta létezik), amelynek tagjai rendszeresen cserélődnek. A bizottság rendszeres időközben jelentéseket tenne közzé a nyugdíjrendszer jelenéről és jövőjéről.